

širenja službene dvorske politike te posebno o načinu djelovanja i učincima djelovanja dvorskoga svećenstva u slučaju kada je vladar pripadao jednoj, a podanici drugoj konfesiji. Urednik i urednice ovoga zbornika napomenuli su da mnoga pitanja koja su se pojavila zahtijevaju usporedna istraživanja različitih političkih i konfesionalnih praksi na protestantskim i katoličkim dvorovima kako bi se stekao detaljniji uvid u ovu problematiku. Iako hrvatska historiografija ovakvim temama gotovo uopće ne posvećuje pozornost, djelomično i zbog slabe istraženosti mnogih pitanja crkvene povijesti u Hrvatskoj, a koje su europske zemlje davno apsolvirale, radovi iz ovoga zbornika – osim što pokazuju najnovije dosege europske historiografije – trebali bi poticajno djelovati i na izbor novih istraživačkih tema u Hrvatskoj, posebno zato što o brojnim temama crkvene povijesti u Hrvatskoj nije poznato gotovo ništa.

Zlatko Kudelić

Damir Matanović, *Između reformi i tradicije. Brodska pukovnija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća, Slavonski Brod, 2013., 125 stranica*

Svoj dugogodišnji istraživački rad usmjeren na Slavonski Brod i brodsku pukovnicu povjesničar Damir Matanović još je jednom iskazao knjigom kojom nam je približio "sudbine krajiških vojnika." Kako i sam autor ističe u proslavu knjige, u središtu priče jest Brodska krajiška pukovnija i uspješnost brojnih modernizacijskih reformi proizašlih iz Beča.

Na sveukupno 125 stranica autor se pozabavio cjelokupnim stanjem u Brodskoj pukovnici u osjetljivome povijesnom razdoblju. Naime, od sredine 18. do sredine 19. stoljeća – vremenskoj odrednici ove knjige – na području ne samo brodske pukovnije nego i cjelokupne Slavonije u tijeku su bile modernizacijske promjene koje su utjecale na izmjenu dotadašnje društvene i gospodarske struktu-

re. Vođen upravo pitanjem u kojoj je mjeri novonastali sustav, odnosno stvaranje Vojne krajine, utjecao na sociološke i gospodarske strukture, autor je analizom društvenoga, gospodarskoga, vojnoga i crkvenoga djelića svakodnevnoga života pokušao dati odgovor na ovo kompleksno pitanje.

U prvome poglavlju (*Slavonska vojna krajina ili stvaranje okvira za promjene, 7-15*) autor nam daje osnovne smjernice o razvoju sustava Vojne krajine nakon oslobođenja od Osmanlija. Prvom zakonskom regulacijom iz 1702. godine i osnivanjem Posavske i Podunavske krajine stanovništvo je podijeljeno u četiri skupine, dok su predstavnici Komore sudjelovali u svim reorganizacijama granice do konačnoga odvajanja civilnoga od vojnoga dijela 1745. godine.

Upravo ovaj vojni svijet podijeljen između pukovnika tema je drugoga poglavlja pod naslovom *Vojni mikrokozmos* (16-24) u kojemu je glavna tematika autora organizacija Krajine odnosno pukovnika i njihova društvena struktura u drugoj polovici 18. stoljeća. U tome se razdoblju vojnik pokušao modernizirati i to osnovnom reorganizacijom pukovnije rotirajućim sustavom vojne aktivnosti, što je zahtijevalo i povećanje broja ljudi u pukovnijama. Upravo su koncem 19. stoljeća vidljivi procesi povećanja vojnika i to u smjeru smanjenja broja unovačenih vojnika u korist povećanja broja za vojsku sposobnih muškaraca. Smirivanje geopolitičke situacije utjecalo je i na gospodarski oporavak Vojne krajine te formiranje sustava kućnih zadruga, što je ujedno osiguralo čvrstu organizaciju čineći tako simbiozu s vojno-krajiškom institucijom.

U trećemu poglavlju koji nosi naslov *Novvačenje u Brodskoj pukovnici od 1755. do 1808. godine* (25-37) autorova pozornost usmjerena je na sastav vojnika u pukovnici. U tome su se razdoblju modernizacijskim reformama regulirale obveze i prava vojnika, a Krajiška prava objavljena 1754. godine regulirala su različite vojne obveze, primjerice stražarsku i kordonsku službu te vojne vježbe pa čak i

međudnos časnika i krajišnika. Ipak, najveći problem bio je u načinu odnosno samofinanciranju Vojne krajine, što je neposredno utjecalo i na smanjenje novačenja. Nadalje, u ovome poglavlju autor detaljnije analizira novačenje u Brodskoj pukovnici zaključujući, prema podatcima iz 1808. godine, kako je došlo do znatnoga smanjenja od gotovo polovicu novačenih vojnika u odnosu na dvadesetak godina ranije. Takvi podatci pokazatelj su dva osnovna procesa pukovnije u razdoblju od 1755. do 1808. godine, a to su: povećanje broja muškaraca sposobnih za vojnu službu i smanjenje broja novačenih muškaraca.

U četvrtome poglavlju (*Na exerzir platzu ili o vojnim vježbama krajišnika Brodske pukovnije*, 38-43) autor je svoju pozornost usmjerio na podatke koji pokazuju smanjenu ulogu krajišnika u vojnim sukobima, dok je primarna uloga vojnika Brodske pukovnije sada postala pričuvna jedinica. Usporedbom podataka i analizom učestalosti vojnih vježbi, što je u konačnici i osnovni uvjet za vojnu spremu vojnika, autor je došao do zaključka kako su vojne vježbe do sredine 19. stoljeća postale jednostavne i "nedovoljno korisne" iz dva razloga. Prvi je pokušaj uvođenja reda i discipline u vojsku, dok je drugi razlog njezino približavanje i sličnost zapadno strukturiranoj vojsci.

Sanitarni kordon, institucija stvorena kako bi se prevenirala opasnost s druge strane Save, tema je petoga poglavlja pod nazivom *Sanitarni kordon Brodsko krajiške pukovnije* (44-50).

Tako nazvan relativno uzak prostor uz rijeku Savu stvoren je isključivo kao obrana od bolesti i krijumčara robe iz smjera Osmanskoga Carstva. Odredbom Marije Terezije iz 1770. godine definiran je Sanitarni kordon i dan na upravljanje vojsci, što je bila jedna od najtežih vojnih obveza krajišnika pa tako Matanović iznosi podatak prema kojemu je od ukupno 262 dana vojne službe (u mirnodopskome razdoblju) čak 192 dana utrošeno na aktivnosti vezane uz Sanitarni kordon.

Zaključno, njegova je uloga – osim preventivne i sigurnosne – bila i uloga kontrole kretanja stanovništva Krajine i gospodarskih aktivnosti te zapreka kretanju domicilnoga stanovništva u smjeru s one strane Save prije negoli obratno.

Šesto poglavlje nosi naziv *Tvrđava Brod* (51-61), a upravo je ova fortifikacija misaovodilja istoimenoga poglavlja. Naime, autor u tome poglavlju analizira važnost i utjecaj tvrđave. Dalekosežan utjecaj promatra na četiri razine i to redom: odnos institucije s institucijom, odnos Tvrđave kao institucije prema stanovnicima vojnoga komuniteta, odnos vojnog komuniteta kao institucije prema posadi Tvrđave te međudnos pojedinaca iz Tvrđave i komuniteta. Tim je razinama Matanović analizirao sve aspekte ove fortifikacije ocjenjujući ipak važnijim suživotom tvrđave i vojnoga komuniteta, što je nedvojbeno utjecalo na svakodnevicu stanovništva.

Nešto više o stanovništvu govori poglavlje *Pogled preko Save ili o komunikaciji stanovništva Brodske pukovnije i Gradačke nahije krajem 18. i početkom 19. stoljeća* (62-67). Započevši ovo poglavlje ilustrativnim prikazom kazne batinanjem krajišnika, Matanović nas uvodi u svijet života krajišnika i to kroz najtežu zadaću – stražarenje uz granicu. Učestalost prelazaka granice uzrokovana je vojnim i gospodarskim razlozima, a nerijetko su preko Save bježale i djevojke pokušavši tako izbjeći neželjena vjenčanja, što prema Matanoviću potvrđuje povezanost pučanstva na obje strane rijeke. Usprkos uvriježenome mišljenju kako je Sanitarni kordon granica Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva, Matanović je utvrdio kako je kordon zapravo poveznica stanovništva jedne i druge strane, uključujući cjelokupnu povezanost stanovništva.

Jedan od pokretača života u pukovnici bilo je i gospodarstvo, kojim se Matanović bavi u osmome poglavlju (*Trgovina u Brodskoj pukovnici*, 68-82.). Tako je autor zaključio kako su tvrdnje o intenzivnoj trgovini na području Vojne krajine točne, a odvijale su se poprilično različite vrste trgovine, između kojih treba

uključiti i tranzitnu trgovinu koja je činila najveći trgovinski promet. Trgovina Brodske pukovnije s Osmanskim Carstvom obavljala se većinom preko Broda na Savi jer je Brod bio jedino sigurno mjesto na kojemu se mogla provesti karantena ljudi, stoke i robe. Ujedno autor navodi i najčešću robu kojom se trgovalo (npr. svinje, sol, med, vosak i svila), dok u okvirima trgovine satnijskih granica razlikuje niz društveno uvjetovanih okolnosti koje su utjecale na znatno sporiji rast trgovine u Slavonskoj vojnoj krajini. Uzrok tome treba tražiti u činjenici da je stanovništvo Vojne krajine mahom bilo seljačko društvo s primarnom funkcijom vojnika. Otežavajuće okolnosti koje su priječile bolju trgovinu, a favorizirale tranzitnu trgovinu, obilježja su vojno-krajiškoga sustava.

U suprotnosti trgovini stajali su obrti, koji su tema Matanovićevih razmatranja u devetome poglavlju pod naslovom *O obrtima i obrtničkom vandrovanju* (83-92). Premda je postojalo cehovsko udruženje obrtnika, ono je u Brodskoj pukovniji onemogućavalo prelasku iz jednoga obrta u drugi i otežavalo djelovanje obrtnika izvan sustava. Iako je trebalo jamčiti kvalitetu proizvoda proizašlih iz obrta unutar cehovskoga udruženja, prema izvorima je vidljivo kako je roba bila slabe kvalitete. Ipak, cehovskim povlasticama utvrđena su stroga pravila ponašanja, komunikacija, pravila o nasljeđivanju obrta i trošenje materijalnih sredstava protokolarne dužnosti te načini ophođenja prema kalfama i šegrtima. Ipak, o šegrtima i uvjetima života u radionicama, osim strogih pravila primanja u službu, ne znamo gotovo ništa.

Deseto poglavlje posvećeno je šumama kao što to i sam naslov kaže - *Iskorištavanje šuma Slavonske vojne krajine kao mjesto latentnog sukoba vojnih vlasti i krajišnika* (93-101). Bogatstvo ne samo Brodske pukovnije nego i cijele Slavonije ležalo je u šumama koje su pokrivala veći dio slavonsko-krajiškoga područja. Ne čudi činjenica kako je upravo drvo postalo primarni materijal u izgradnji te resurs od velike važnosti Habsburgovci-

ma. Odredbama je reguliran način korištenja šuma u čemu je krajiško područje bilo zaključeno. Taj su problem krajišnici nastojali riješiti upadanjem u civilno područje i krađom drva, a nisu rijetki slučajevi kada su uhvaćeni krajišnici prijetili šumarima. Ipak, prema izvorima Matanović razlučuje tri vrste krajiških prijestupa: nedopuštena sječa, nedopušteno krčenje većih šumskih odjeljaka i nedopušteno napasanje stoke u šumi. Kako su nam poznati incidenti i "krajiška samovolja," ne čudi da su vojne vlasti dopuštanjem korištenja šuma, uz poneka ograničenja, prema Matanoviću prepoznale važnost korištenja šuma, ali i priznanje nasljeđa svakodnevice krajišnika.

U poglavlju pod nazivom *Vojni utjecaj na zbivanja u Crkvi* (102-108.) Matanović se osvrnuo na razloge oduzimanja franjevcima župe i samostana u Brodu na Savi, a koji su iznikli iz materijalnih, a tek potom vjerskih, razloga. Kako je, usprkos nezadovoljavanju kriterija, točnije izostanku potrebnoga broja stanovništva pravoslavne vjere, nekoliko godina kasnije osnovana pravoslavna parohija, Matanović postavlja pitanje znači li taj postupak favoriziranje jedne etničke zajednice ispred druge. On ta dva postupka ipak povezuje prvenstveno interesima Habsburške Monarhije, koji su zapravo značili kontrolu nad zbivanjima na svim aspektima društvenoga i vjerskoga života.

U zadnjemu poglavlju pod nazivom *Fizičke kazne u Brodskoj pukovniji* (109-111) Matanović analizira vrste i učestalost tjelesnih kazni. Ona najteža, smrtna kazna, zabranjena je sredinom 18. stoljeća, dok je tjelesno kažnjavanje postalo osnovnim načinom kažnjavanja. Matanović u kratkoj analizi navodi dvije razine takve kazne. Na prvoj razini vlasti su kaznu promatrале kroz odgojnu ulogu, dok su krajišnici istu gledali kao represivan aparat u nastojanju izmjene dotadašnjega ustaljenog života.

U *Zaključku* (112-114) autor nakon kratkoga pregleda izražava nadu kako se odgovor na pitanje civilizacijskih pomaka na krajiško-

me području, usmjerenih jedino na razvoj i ostvarenje habsburških ciljeva, ipak nalazi u njegovoj knjizi te da je time potraga za odgovorom, jednim dijelom, završena.

Na samome kraju knjige autor je priložio popis izvora i literature.

Ovom sadržajno kratkom knjigom Matanović je nastojao približiti svijet krajišnika u jednome dijelu Vojne krajine – Brodskoj pukovnji. Kompleksno pitanje življenja u društveno-političkome kompleksnom razdoblju i stvaranje novoga društveno-političkog sustava Matanović je analizirao kroz svakodnevicu stanovništva u kojoj je vidljiv utjecaj novoga razdoblja. Njegovo nastojanje detaljnijega prikaza života krajišnika rezultirao je ovom kratkom, ali inspirativnom knjigom koja je odličan pokazatelj daljnjih mogućnosti istraživanja slavonske svakodnevice.

Marta Husić

Hercegovina. Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe, godina XXVI., broj 1 (26) (2015), 358 stranica

U izdanju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru i suizdanju Hrvatskoga instituta za povijest godine 2015. izišao je novi broj časopisa *Hercegovina*. Iako je osnovan 1981. godine i zamišljen kao godišnjak, ovaj broj (nakon četverogodišnje stanke) s novim uredništvom i izgledom naslovnice (stilizirani grb obitelji Kosača) predstavlja svojevrsni novi početak. Časopis sadrži dvanaest radova u cjelini *Članici* (7-323) i šest prikaza u cjelini *Recenzije i prikazi* (325-355).

Prvi rad u časopisu opsežna je studija Mladena Ančića pod naslovom *Od zemlje do Kraljevstva. Mjesto Bosne u strukturi Archiregnuma* (9-88). Na temelju znatne arhivske građe te kritičkim pristupom i metodologijom korištenom u ranijim interpretacijama drugih autora koji su se bavili ovim pitanjem Ančić nastoji ustvrditi odnos Bosanske ba-

novine, odnosno Kraljevine, s Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom. Analizira se značenje riječi *zemlja* u onodobnim prilikama, odnos središta i periferije, istražuju se okolnosti nastanka ugovora koji osvjetljaju te odnose te "slike u glavama," odnosno način na koji su Bošnjani vidjeli svoje kraljevstvo u sustavu *Archiregnum Hungaricum*. Autor na osnovi toga zaključuje kako je Bosna ostvarila zaseban razvitak i širenje svoga teritorija, međutim, sve u okviru veće političke cjeline Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.

Ivica Puljić istražuje turbulentnu prošlost Trebinjsko-mrkanske biskupije u radu *Sedam stoljeća otoka Mrkana u naslovu trebinjskih biskupa* (89-114). Od osnivanja Trebinjske biskupije u 10. stoljeću i progona na otočić Mrkan u 14. stoljeću prati se geneza naslova biskupije te prilike koje su se u njoj odvijale ovisno o odnosu s Dubrovačkom Republikom i njezinom nadbiskupijom, srpskim vladarima te za osmanske uprave.

Milko Brković radom *Ludovik I. Veliki (1342.-1382.) u srednjovjekovnim ispravama bosansko-humskih vladara* (115-134) prikazuje odnos bosanskih banova i kraljeva prema ugarsko-hrvatskome suverenu. Autor iznosi isprave, ponajviše one Tvrtka I., kojima se ukazuje na ovisnost njegova položaja o Ludoviku kao i Tvrtkove ideje o nasljedstvu hrvatske krune sudeći po sadržaju onodobnih isprava.

Narativ o bitki kod Dubice 1513. godine iz Životopisa Petra Berislavića fikcionalna je priča rezultat je istraživanja Miroslava Palamete (135-152) u kojemu u prvi plan stavlja analizu narativa bitke koja se opsegom ističe u *Životopisu*. Za razliku od dosadašnjih interpretacija, koje su se primarno bavile pitanjem autorstva toga djela a ne njegova sadržaja, Palameta na temelju povijesnih izvora, analizom opisanoga prostora bitke u stvarnosti te karakterom priče zaobilaznim putem rješava nedoumicu o predlošku koji je poslužio pri stvaranju *Životopisa*.

Na temelju popisnih deftera između godine 1468. i 1477. Dijana Pinjuh analizirala